

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE FİLİSTİN

Editörler

Tuğba VELİOĞLU

Faruk NARMANLI

Mahmoud BENRAS

İstanbul, 2024

ENSAR NEŞRİYAT TİC. A.Ş.

©Eserin her türlü basım hakkı anlaşmalı olarak Ensar Neşriyat'a aittir.

ISBN: 978-625-8201-46-8

Sertifika No: 50201

Kitabın Adı

Geçmişten Günümüze Filistin

Editörler

Tuğba VELİOĞLU

Faruk NARMANLI

Mahmoud BENRAS

Yayın Yönetmeni

Hüseyin Kader

Adem Saydan

Kapak/Mizanpaj

Halil YILMAZ

Baskı

Vizyon Basımevi Kağıtçılık Matb. San. Tic. Ltd. Şti.

Beylikdüzü OSB Orkide Cad.

No:1 / Z Beylikdüzü / İstanbul

Sertifika No: 52098

1. Basım

Ekim 2024

İletişim

Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.

Düğmeciler Mah. Karasüleyman Tekke Sok. No: 7 Eyüpsultan / İstanbul

Tel: (0212) 491 19 03 - 04 Faks: (0212) 438 42 04

www.ensarnesriyat.com.tr siparis@ensarnesriyat.com.tr

Filistin Bölgesinde Yaşayan Arap Kabilelerin Kökenleri ve Bölge Üzerindeki Etkilerinin Tespiti

Hakan TEMİR*

Giriş

21. yüzyılda Ortadoğu'nun en ciddi sorunu Filistin topraklarını ele geçirerek büyük bir devlet kurmayı amaçlayan Yahudilerin izlediği siyasettir. Bu sorunun bir tarafında 1948 yılında Arap topraklarını işgal edip her geçen gün sınırlarını genişletmek amacıyla saldırılar düzenleyen İsrail; diğer tarafında ise nüfusunun büyük bir kısmını Arapların teşkil ettiği Filistinliler bulunmaktadır. Şiddet boyutu her geçen gün tırmanan İsrail-Filistin çatışması, bölgesel barışa zarar verdiği gibi dünya barışını da baltalamaktadır. İnsanlığın imtihanı haline dönüşen bu çatışmanın mahiyetini ve bölge üzerindeki hak iddialarının esasını anlamak için bölgenin kadim tarihini bilmek ve tarafları tanımak gerekmektedir.

Filistin bölgesinin en eski sakinlerinden biri olan Araplar, asırlar boyu kabile yapılanmaları sayesinde bölgede yaşamışlardır. İslâm öncesi dönemden itibaren Araplar, fırsat bulduklarında Levant (el-Maşrik olarak da bilenen Akdeniz'in doğu sahilleri) bölgesine göç etmişlerdir.¹ Levant'a duyulan bu teveccüh, Filistin'deki Arap nüfusunda büyük artışa neden olmuş ve neticesinde kabileler, Filistin bölgesine yerleşerek burayı yurt edinmişlerdir.² Günümüzde de Filistin'deki nüfusun önemli bir kısmı Arap kabile, aşiret ve ileri gelen ailelerin oluşturduğu toplumsal katmanlardan oluşmaktadır.

Tarih boyunca Filistin'in bir Arap yurdu olduğuna tanıklık ettiğimizden, eski çağlardan bu yana bölgede yaşayan kabilelerin tespitini yapmak ve tarihi süreçte yapılan göç dalgalarını izlemek önem arz etmektedir. Bu sayede bölgede yaşayan Arap kabilelerinin asılları bilineceği gibi bu toplulukların bölgedeki

* Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, h.temir@hotmail.com.

1 Mustafa Murat Debbâğ, *el-Kabâilü'l-Arabiyyetü ve Selâilühâ fi Bilâdinâ Filistin* (Beyrut: Müessesetü'l-Arabiyyetü li'd-Dirasât ve'n-Neşr, 1986), 39.

2 Debbâğ, *el-Kabâilü'l-Arabiyye*, 7.

meşruiyetleri de aşikâr olacaktır. Elbette çalışmanın nihai gayesi Arap milli duygularını harekete geçirmekten yahut anti-semitik bir bakış açısı geliştirmekten yana olmayıp bilakis kabilelerin hak ve yetkilerini anlayarak meseleye dış gözle bakarak bir çözüm üretmekten yanadır. Bunun için araştırmamızda öncelikle Filistin tarihi genel hatlarıyla anlatılmış, ardından buraya yapılan göçler ve iskân incelenmiştir. Daha sonra modern Arap topluluklarından ileri gelenleri ile bu kabilelerin bölge üzerindeki etkilerinden bahsedilmiştir. Araştırma neticesinde bölgenin bir Arap yurdu olup olmadığı ve bölgenin gelişiminde Arap kabilelerinin önemi üzerinde durulmuştur.

1. Filistin Tarihi

1.1. Sınırları

Doğu Akdeniz bölgesinde yer alan Filistin; konumu, kaynakları ve üç büyük ilâhî dinin kutsal mekânlarını barındırması itibariyle tarihi süreçte birçok istilâ ve fetih hareketiyle yüzleşmiş, başta ismi olmak üzere statüsü de sürekli değişmiştir.³ Bu sebeple Filistin bölgesini tarif eden tanımlar ve coğrafi tarifler, tarihi süreç içerisinde muhtelif türde olmuştur. Genel anlamda burası, Akdeniz ile Şeria nehri ve Suriye ile Mısır arasında kalan Ürdün Vadisi'ne kadar yer alan coğrafi bölgedir. Bazı tanımlarda sınırları Ürdün'ün doğusundaki bölgeleri de kapsayacak şekilde genişletilir. Kıyı şeridi, güneydeki dağlık bölge ve ortadaki yaylalar olmak üzere üç bölümdür. Lakin bu ayırım da kesinlik arz etmez.

Yahudi, Hristiyan ve Müslümanlar arasında "Kutsal Topraklar" olarak da bilinen bölgeye dair en eski coğrafi tanımlar da bu dinlerin kitaplarına aittir. Tevrat'ta Filistin'in kuzey ve güney sınırlarını gösteren "*Dan'dan Bi'rüsseb'e*" ifadesi bulunmaktadır. Dan, Ürdün Nehri'nin başladığı Tel el-Kadi yakınında yaşayan Yahudi torunlarından veya onların kabilelerinden birinin adıdır. Bi'rüsseb' ise Güney Filistin'de bulunan bir şehirdir.⁴ Roma'nın Hristiyanlığı benimsediği dönemde Filistin adı "Kutsal Topraklar" olarak bilinen her yere uygulanmıştır. Hristiyan hacılarının raporlarında daima bu şekilde bahsedilmiştir. Bizans hâkimiyeti altına girdiğinde, MS 4. yüzyılın sonlarına doğru, Suriye gibi bir eyalet olarak değerlendirilmiş ve idari olarak üç ana bölüme ayrılmıştır.⁵

3 M. Lütfullah Karaman, "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13/89.

4 Ömer Salih Bergûsî - Halîl Tûtah, *Târîhü Filistin* (Mısır: Mektebetü's-Sekafetü'd-Diniyye, ts.), 9.

5 Ulyâ Yahyâ Ali el-Cübeylî, "Dirâsetü Târihiyyetü li Tevzî 'ü'l-Kabâilü'l-Arabiyyeti fi Filistin ve Devrühâ fi'l-Asri'l-Emevî", *Mecelletü Külliyyetü'l-Lugati'l-Arabiyye bi'z-Zukâzîk* 36 (2016), 933.

İslâmî dönemde ise Filistin, Dımaşk'ın bir parçası kabul edilmiştir. Coğrafyacılar burasını İslâm Devletine bağlı askerî bir eyalet olarak tanımlayıp sınırlarını ve şehirlerini tanıtmışlardır. Ya'kûbî'nin (ö. 292/905) anlatımına göre "Filistin cephesi bir askeri idari bölge olup Ürdün arazisine üç konaklama mesafesi uzaklıkta bir mevkeydi. Süleyman b. Abdülmelik hilâfete geldiği zaman Filistin'de Remle şehrini kurdu. Halkı Arap ve Acem karışımıydı. Filistin şehirlerinden bir diğeri İliyâ'dır. Burası Beytü'l-Makdis'dir ve peygamberlerin eserleri vardır. Sonra Lüd ve Amvâs, devamında ise Nâblus şehri vardır. Nâblus eski bir şehirdir ve burada iki kutsal dağ vardır."⁶ Bölgeyi İslâm Devleti'nin askeri bir eyaleti olarak gören el-İstahrî'ye (ö. 340/951-52) göre de "Filistin cephesi, Şam'ın batısında bulunan ilk askeri bölgelerinden biridir. Erîhah'dan Yâfâ'ya kadar olan yol iki gün sürmektedir."⁷ Filistin şehirlerini tanıtan İbn Hurdâzbih'in (ö. 300/912) ifadesiyle "Remle ve Beytü'l-Mukaddes olarak da bilinen İliyâ Filistin bölgesinin şehirleridir. Remle ile İliyâ'nın arası 20 mildir... Remle'den Yafa'ya gelinir. Burası sugurlara en yakın olan bölgede ve deniz kenarındadır. Remle ile Yafa'nın arası 8 mildir."⁸

Filistin, Gazze şeridi ve Batı Şeria toprakları da dâhil olmak üzere uzun bir tarihe sahip olan Arap şehirlerini kapsamakla birlikte 20. yüzyıldan itibaren Siyonistlerin ilhak hareketinin bir neticesi olarak sınırları her geçen gün daralmaktadır. İngiltere ve Fransa'nın bölgeyi manda haline getirmelerinden sonra kimi tanımlarda Filistin, Ras Nakura'dan Safed'in kuzeyine doğru uzanan çizgiyi ifade etmektedir. "Manda belgesinde" belirtildiği üzere Filistin'in kuzey sınırı çöl; doğu sınırı Akdeniz; batı sınırı Kuzey Hufeyr ve güney sınırı Refah'tır. Çağdaş bir tanıma göre Filistin genel olarak doğuda Ürdün Nehri, kuzeyde modern İsrail ile Lübnan sınırı, batıda Akdeniz (Gazze kıyısı dahil) ile sınırlanan bölgedir. Bu tanım artan İsrail saldırı ve işgalleriyle her geçen gün daha da daralmakta ve anlamını kaybetmektedir.

Filistin Devletinin şehirleri Amvâs, Lüd, Yebnâ, Yâfâ, Kayseriyye, Nâblus, Sebastiya, Beyt Cibrîn, Gazze ve Askalân'dır.⁹ Yüzölçümü konusunda kesin bir tespit mümkün olmamakla birlikte kuzeyden güneye yaklaşık 240 km'dir. Eni

6 Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer Ya'kûbî, *Kitâbü'l-Büldân* (Beyrût: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422), 166.

7 Ebü İshâk İbrâhîm b. Muhammed İstahrî, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik* (Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyye-tü'l-Amme, ts.), 43.

8 Ebü'l-Kâsım Ubeydullâh b. Abdillâh İbn Hurdâzbih, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik* (Beyrût: Dâru's-Sâdir, 1889), 78-79.

9 Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alf b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târihi'l-mülük ve'l-ümem* (Beyrût: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 1/243; Ebü Abdillâh Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Fakîh, *Kitâbü'l-Büldân*, thk. Yusuf el-Hâdî (Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1996), 153.

ise 110 ila 160 kilometre arasında değişir ki bu da uzunluğunun yaklaşık yarısı kadardır. Yüzölçümü ise Toros Dağları'ndan Refah'a, çölden Akdeniz'e kadar uzanan Suriye yüzölçümünün üçte birine eşittir.¹⁰ Ancak bu tanımlamalar İsrail'in işgalinden önceki belirlemeler olup Filistin her geçen gün toprağını kaybetmektedir. En son Gazze'ye yaptığı saldırı ile (7 Ekim 2023) Filistin halkına ait sınırları daraltmaya devam etmektedir.

1.2. Siyasi Geçmişi

Mevcut arkeolojik veriler ve Kudüs'teki mabedin inşasını bildiren birtakım dinî haberler ışığında Filistin'deki yaşamın çok eskiye dayandığı tahmin edilmektedir. Buradaki yerleşik yaşamın, MÖ 12500 ile 9500 yılları arasında başladığı bilinmekle birlikte bu rakam daha da eskiye götürülür. İlk zamanlarda bölgedekiler mağaralarda yaşayıp toplayıcılığa, avcılığa, balıkçılığa güvenmiş ve nihayetinde yerleşik hale gelerek tarıma yönelmiştir. Tarımın yanı sıra çömlek (MÖ 5500), bakır (MÖ 4000-3150) ve bronz aletler (MÖ 3150-1200) yapımında maharet kazanmıştır. Avcı, toplayıcı ve kırsal yaşamdan toplumsal düzene geçiş buraya dışarıdan gelen Arap kabileler ile mümkün olmuştur. Sahip olduğu konumla Filistin, tarih öncesi dönemlerden itibaren birçok topluluğun ilgisini çekmiştir.¹¹ En çok da Sâmi kavimlerin merakını cezbetmiştir.

Filistin'deki Arap varlığı, Kenanlıların göçüyle başlamıştır.¹² Rivayete göre onların ataları *İmlik*, ilk önce Mekke civarına yerleşmiş ve ardından kabile mensupları Irak, Şam, Mısır ve başka diyarlara göç etmiştir.¹³ MÖ 3000 yılına yakın bir dönemde Arap Yarımadası'ndan Filistin'e gelmişlerdir.¹⁴ Bu göçlerle birlikte Akdeniz ırkı ile Sâmi ırkı karışmış, iç kesimlerde Araplar yaşamış ve sayıca fazla olan Sâmi ırkı Filistin'de egemen hale gelmiştir. Bundan böyle bölge uzun süre "Kenan ülkesi" olarak bilinmiştir.¹⁵ Öyle ki burasının MÖ 18. yüzyıldan beri Kenan ülkesi olarak bilindiği de düşünülmektedir. Bölge, Kenanlıların ardından Arap Yarımadası'ndan gelip Filistin ve çevresine yerleşen Tasm, Cedîs, Âd,

10 Bergûsî - Tûtah, *Târihü Filistin*, 9-10.

11 Karaman, "Filistin", 13/89.

12 Karaman, "Filistin", 13/89.

13 Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe, *el-Me'ârif* (Kahire: Matabatü'l-Âmiriye, 1300), 1/27. İbrânîlerin Arap kabileleri arasında onlardan bahsetmemiş olması onların Arap olmadıklarını göstermez. Onlar "Arap" kelimesini sadece bedevî Araplar, çölün bedevileri ve özellikle de Şam bedevileri için kullanırlar. Cevad Ali, *el-Mufassal fi târihi'l-'Arab kable'l-İslâm* (Beyrût: Dârü's-Sâkî, 1422/2001), 1/347.

14 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Mısır: Dârül-Me'ârif, 1387/1967), 1/206.

15 Gazi Hüseyin, *Arûbetü'l-Kudüs* (Dimaşk: Hassu's-Suriye, 2002), 2; Bergûsî - Tûtah, *Târihü Filistin*, 10. Filistin, Eski Ahit'te Kenan oğlu Saduk'un torunu Filisîn b. Keslûhîm b. Saduk b. Kenan'a nispeten isimlendirilmiştir. Bk. İbnü'l-Fakîh, *Kiübü'l-Büldân*, 153.

Semûd gibi çok sayıda Arap kabileleri tarafından idare edilmeye devam etmiştir. Tüm bu kabilelerin konuştuıkları dil ise Arapçaydı.¹⁶

Akdeniz sahiline komşu olan Filistin, Yâfâ ve Gazze kıyılarına yerleşen kitlelerin bir dizi istilasına sahne olmuştur. Mısır işgalinden sonra MÖ 1200'lerde vuku bulan göçler sırasında Filistler bölgeye gelmiş, bugünkü Gazze şeridindeki Tel Aviv, Yâfâ vb. beş büyük şehri kurarak burayı yurt edinmişlerdir. Bir süre sonra yerli halkla karışarak benliklerini kaybetmişlerdir.¹⁷ Bu tarihi hadise göz önüne alındığında Filistin kelimesinin Yunan yazarların Filistin topraklarına verdikleri isim olan Philistia'dan geldiği söylenir. Asur kayıtlarında, Asur krallarından birinin MÖ 800 yılında kendi güçlerinin (Philosto) boyunduruk altına aldığından ve halkını vergi ödemeye zorladığından bahsedildiğinden Filistin kelimesi burayla da ilişkilendirilir.

Filistlerin Akdeniz kıyılarına yerleştiği yıllara yakın bir tarihte Mısır yönetimi altındaki topraklarda yaşayan ve Firavunun zulmünden kaçarak Hz. Mûsâ'nın öncülüğünde arz-ı mev'ûda doğru büyük bir göç başlatan İsrailoğulları, nihai göç yurdu olarak burasını hedeflemiştir. İsrailoğulları, Mûsâ'nın (as) vefatından sonra, Hz. Yûşâ döneminde Filistin'e girinceye kadar kırk yıl çölde kaldı, MÖ 1250 civarında, Yûşa b. Nun kavmi ile birlikte Eriha'ya girdi. Bölge halkı ile aralarında çıkan bir dizi savaşı kazanarak üstünlüğü sağladılar. Amâlîka başta olmak üzere çeşitli Sâmi kavim ve Filistler'le savaşan Yahudiler, daha sonra bölgenin büyük kısmını ele geçirdiler.¹⁸ İlk İsrail kralı Tâlût'un yerine tahta geçen Hz. Dâvûd, Kudüs'ü fethederek bir saray yaptırıp Arap kabileleri de dahil olmak üzere insanları bir araya getirdi. Onları başkenti Kudüs olan birleşik bir krallıkta birleştirdi ve krallığın sınırlarını genişletti. Oğlu Süleyman'ın ölümüyle var olan birlik dağıldı ve devlet; kuzeyde İsrail, güneyde Yahuda krallıkları olmak üzere iki ayrı parçaya bölündü. Bunların ilki MÖ 721'de Asurlular ve ikincisi de MÖ 586'da Bâbil Hükümdarı Buhtunnasr tarafından yıkıldı.¹⁹ Filistin'deki Yahudi devleti, Süryanî ve Keldanîlerin istilaları nedeniyle anlaşmazlıklar, savaşlar ve huzursuzluklarla dolu dört asır (MÖ 1000 - 586) yaşadıktan sonra ortadan kayboldu.

MÖ 597 yılında Filistin'e saldıran Keldanî Nebukadnezar, başkent Kudüs'ü ele geçirdi; kralını, ailesini ve ileri gelenlerinin çoğunu Babil'e esir olarak götürdü ve Kudüs'te yeni bir krallık kurdu. MÖ 586'da Yahudilerden arta kalan-

16 Taberî, *Târîh*, 1/207.

17 Karaman, "Filistin", 13/90.

18 Karaman, "Filistin", 13/90.

19 Karaman, "Filistin", 13/90.

lar Filistin'de Babil kralına isyan etmeye kalkışınca Nebukadnezar geri dönüp burayı tekrar işgal etti. Bu kez Kudüs'ü yerle bir etti ve Filistin yeniden Arap göçlerini alan bölge haline dönüştü. Daha sonra MÖ 539'da Pers İmparatoru Kyros, Filistin'i fethederek iki asırlık hâkimiyetini başlattı. Yahudilerin sürgünden dönmelerine izin verdi. Yahudi terimi de dahil olmak üzere pek çok karakteristik fikir ve kurum bu dönemde ortaya çıktı. İbranice İncil'in çoğu yeniden yazıldı ve tamamlandı. Bâbillilerin yıktığı Süleyman Mabedi yeniden inşa edilerek şehri kuşatan surlar tamir edildi.

İki asırlık Pers hâkimiyeti MÖ 332'de yerini Yunan işgaline bıraktı. Büyük İskender Filistin'i fethetmiş, burası yaşamın, sanatın, mimarinin, felsefenin ve dinin her alanına etki eden Helenistik kültürün etkisi altında kalmıştır. İskender'in ölümünden sonra Orta Doğu İmparatorluğu iki generali arasında bölünmüştür: Suriye'deki Selevkoslar ve Mısır kısmını ele geçiren Ptolemaioslar. Bunlar Kenan topraklarında azınlık haline gelene kadar sırasıyla Filistin'i yönettiler.

MÖ 63'te Filistin'in Romalılar tarafından ele geçirilmesinin ardından bölgede Romalılaştırma süreci başladı ve Kayseriyya, Sabastiya, Beysan gibi Latin karakterli yerleşim birimleri kuruldu. Roma İmparatorluğu'nun bölgeyi ele geçirmesinden sonra Arap kabilelerin hâkimiyetini simgeleyen "Kenan" adı arka plana bırakılarak "Suriye" kelimesi kullanılır oldu ve Filistin ismi kutsal topraklara münhasır kılındı. Arap kabilelerin varlığını yok sayan bu tutum siyasi atamalarda da kendisini gösterdi. Vasal bir kral olan Büyük Herod MÖ 37'de Yahudiye'nin hükümdarı olarak atandı. Bu süre zarfında bölgenin etnik yapısı Yahudileri, Nabatî Araplarını, Yunanlıları ve Fenikelileri kapsamaktaydı. Miladî asrın başında Hz. İsa'nın Filistin'de doğup büyümesi ve Hristiyanlığın burada yayılması ileride Roma'nın bölgeyi kutsal kabul etmesini de beraberinde getirdi. İmparator Konstantin Hristiyanlığı meşrulaştırması akabinde Filistin bölgesi yavaş yavaş Hristiyanlaştı, Hz. İsa'nın hayatıyla ilgili geleneksel mekânlarda birçok kilise ve manastır inşa edildi. Bunların arasında Kudüs'teki Diriliş Kilisesi ve Doğu Kilisesi vardı. Asırlar boyunca Filistin ve çevresindeki kutsal mekânları çok sayıda Hristiyan hacı ziyaret etmekteydi. Yine Konstantin'in annesi Helena'nın antik şehirlere yaptığı yolculuk ile bölgenin kıymeti anlaşıldı.

Filistin MS 7. yüzyılın ortalarına kadar Bizans egemenliği altında kaldı. İslâm'ın ortaya çıkışının ardından Müslümanlar, bölgeye birçok askeri sefer düzenledi. Bizans ordularıyla ilk karşılaşma Hz. Ebû Bekir döneminde gerçekleşti. Filistin fethini başlatan Amr b. el-Âs; Gazze, Yâfâ, Nâblus ve Sabastiya'yı aldı. Hz. Ömer'in başlattığı fetih hareketleri sırasında fetih için hiçbir engeli

kalmayan Filistin 16/637 yılında uzun bir muhasaradan sonra Müslümanların hâkimiyeti altına girdi.²⁰ Müslüman Araplar, Filistin'i Bizanslıların elinden aldıklarında yerel halkı koruyup Arap nüfusa önem verdi ve bölgenin İslâm'la tanışmasını hızlandırdı. Emevîler (661-750), Kudüs'ü üçüncü en kutsal şehir haline dönüştürdü. Kubbetü's-sahra ve Mescid-i Aksâ'yı da içeren Harem-i Şerif'i inşa ettiler. Remle'yi Filistin bölgesinin başkenti olarak inşa ettiler. Bağdat'taki Abbâsîler (750-969), Kahire'deki Fâtımîler (969-1073) ve Selçuklular (1073-1098) döneminde Filistin gelişmeye devam etti. Kudüs ise ziyaretgâh ve öğrenim merkezi formunu korudu.

16. yüzyılın başlarında, Arap ülkelerinin büyük bir kısmı Türklerin kontrolüne geçerek Osmanlı Devleti'ne dâhil edildiğinde Filistin de bu siyasi değişimden etkilendi. Türkler, ele geçirdikleri bölgelerdeki toplumsal düzeni muhafaza ettiklerinden Filistin'deki Arap kabileleri siyasi ve idari görevler üstlendi. Bu dönemde Osmanlı, iktidarını güçlendirmek için halkla aralarındaki bağı güçlü tutacak olan yerel Arap yetkililere ve önde gelen ailelere güveniyordu. Kabileler bunu yaparken de çoğu zaman kendi tarzlarını ve karar alma mekanizmalarını kullandılar. Böylelikle millî ve siyasî yapılarını korudular. Yerel kabilelerin özerkliği, Osmanlı'nın onlara daha fazla güç ve takdir yetkisi vermesiyle 19. yüzyılda önemli ölçüde arttı.

1897 yılındaki Birinci Dünya Siyonist Kongresi'nin ardından Siyonist hareket, Filistin'e gelen Yahudi göçmen dalgalarını yoğunlaştırdı. Onlara konaklayacak yeni yerleşim yerleri kurup yavaş yavaş Filistin'i etkin bir şekilde kontrol etme girişimlerine başladı. 19. yüzyılın sonlarına doğru bölgedeki Yahudi nüfusu geçmişe oranla çok fazla arttı. 16 Mayıs 1916'da Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Filistin'in İngiliz mandası altına alınmasını öngören "Sykes-Picot Anlaşması" imzalandı. 2 Kasım 1917'de İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour, Filistin'de Yahudiler için ulusal bir vatan kurulmasını öngören bir bildiri yayımladı.²¹ İngiltere, Filistin'e gelen Yahudi göç dalgalarına kolaylık ve destek sağlamak, nihayetinde oradaki Yahudi yerleşimlerinin sayısını artırmak için bir hayli çalıştı.²² Neticede Filistin topraklarındaki Yahudi sayısı büyük artış gösterdi.

İngiltere, Filistin topraklara el koymaya ve bölgenin Yahudileştirilmesine çabalamaya devam etmesi üzerine Birleşmiş Milletler Filistin meselesini gündemine aldı. 29 Kasım 1947'de birbirinden bağımsız Arap ve Yahudi devletlerinin

20 Ya'kübî, *Kitâbü'l-Büldân*, 140, 167.

21 Balfour Deklarasyonu, Birinci Dünya Savaşı sırasında 1917'de İngiliz hükümeti tarafından yayınlanan ve Filistin'de "Yahudi halkı için ulusal bir yuva" kurulmasını desteklediğini duyuran bir bildiriydi.

22 Hüseyin, *Arûbetü'l-Kudüs*, 2.

kurulmasını öngören taksim kararını yayınladı. İngiltere'nin Filistin'den resmen çekilmesinin ardından 15 Mayıs 1948'de çıkan Birinci Arap-İsrail savaşının patlak vermesine kadar olaylar devam etti ve direniş yoğunlaştı. Filistinli Arap halkı, komşu ülkelere yayılmış kamplarda mülteci olarak yaşamaya başladı. 1948 savaşı sonrasında Filistin'den geriye sadece Ürdün yönetimindeki Batı Şeria ve Mısır yönetimindeki Gazze Şeridi kalırken, Filistin halkı da işgale karşı direnişini sürdürerek Ürdün yönetimine tabi oldu. İsrail Devletinin kurulmasıyla Yahudiler her geçen gün etkinliklerini artırdılar. Arapların az bir kısmını yanına çekerken büyük bir kesimini öldürmek, sınır dışı etmek ve yok saymak suretiyle etkisiz hale getirdiler. Filistin'i, yereldeki kabile ve aileleri yok edip onların sahip oldukları toprakları kendi sınırlarına katma çabaları hâlâ devam etmektedir.

2. Filistin Bölgesine Arap Göçleri ve İskân

Filistin tarihi geriye doğru incelendiğinde en az beş bin yıllık süreçte Arap olgusu ile karşılaşılır. MÖ 3000'lerde buraya yerleşen kabileler kesintisiz bir şekilde bölgedeki varlıklarını korumayı başarmışlardır. Araplar dışarıdan bakıldığında tek bir millet gibi görünseler de kendi aralarında sosyal birimlere ayrılırlar. Onların oluşturduğu en büyük yapılanma kabile olup bu yapı, yarımadanın vazgeçilmez siyasi sistemi olarak varlığını korumuştur. İlk dönemden modern devletlere kadar Arapların yaşadığı bölgelerde mutlaka kabile olgusu bir şekilde kendisini göstermiştir. Kabileler ise soy kütüklerinin bir araya gelmesinden oluşan sosyal yapıdır. Bu sebeple Araplar, soylarının devamı ve saflığı bakımından *el-Arabü'l-Bâide* (Soyu tükenen Araplar), *el-Arabü'l-Âribe* (Nesebi safkan Araplar) ve *el-Arabü'l-Müsta'ribe* (Nesebi saf olmayan Araplar) şeklinde üç kısımda incelenir.²³ Aslında bu soy tasnifi, soyları kronolojik bir tarzda anlatmanın en kestirme yoludur ve kabilelerin iskânları bu esası dikkate alarak takip edilmelidir. Filistin bölgesinde her üç grubun da sırasıyla, önce soyu tükenen Araplar akabinde Yemenli Kahtânî kabileleri sonrasında ise Adnânî kabilelerin, buralara geldikleri anlaşılır. Antik Çağda başlayan bu göçler, aralıksız bir şekilde devam ettiğinden tarihin farklı süreçlerinde her üç grupta sosyal yaşam alanı olarak Filistin'i yurt edinmiştir.

2.1. el-Arabü'l-Bâide

İmlik/Amâlika soyundan gelen Kenanlı Arap kabileleri, Filistin bölgesinin en eski yerleşimcileridir.²⁴ Anayurtları Mekke olan Amâlika kavmi MÖ 3000 civarından buradan çeşitli bölgelere dağılarak Filistin'e yerleşmiştir. Bölgedeki

23 Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, thk. Abdullah İsmail es-Sâvâ (Kahire: Dâru's-Sâvâ, ts.), 1/157.

24 Debbâğ, *el-Kabâilü'l-Arabîyye*, 11.

ikamet süreleri oldukça eskiye dayanan Kenanlıların Arapça konuştukları ve kabile geleneklerini sürdürdükleri düşünülür.²⁵ Yaklaşık MÖ 3000'den MÖ 1000'e kadar uzanan bir zaman diliminde Âd, Semûd, Tasm, Cedîs, Abd adındaki kabileler de Filistin'e yerleşmiştir. Bu kabilelerin çoğu Kenan ve Ürdün Vadisi'ni yurt edinmiştir. Semûd'un bir kısmının MÖ binden önce Güney Filistin, Gavr ve Ürdün'e yerleştiği bilinir. Tarihçilerin rivayetine göre helak olan kavminden geriye kalanlarla Filistin'e gelen Hz. Sâlih, Remle kenti yakınlarında yaşayarak burada vefat etmiştir.²⁶ Dolayısıyla az da olsa Semûd kavminin fertleri burada yaşamıştır. Yine Âd ve Hûd kavimlerinden bazı toplulukların ana yurtlarından göç ederek Filistin topraklarına ulaştıklarına ve Yûşa b. Nûn zamanında Bî'rûs-seb' civarlarında olduklarına dair rivayetler mevcuttur.²⁷ Cedîs, Tasm, Safed, Nâblus ve Gazze bölgelerine yerleşmiştir. İmlîk'in kolları, Hebron Dağları ve Negev bölgesine yerleşip burada Beyt Cibrin köyünü kurmuş ve Yahudilere karşı savaşmıştır. Filistin'in Gazze, Belkâ ve el-Ahvar bölgelerine yerleşen Tasm ve Cedîs, buradaki bazı mekânların isimlendirilmesinde etkili olmuştur.²⁸

2.2. el-Arabü'l-Ârîbe (Kahtânîler)

Safkan Araplar, kökenlerini Sâm soyundan gelen Kahtân b. Âbir'e kadar götürürler ve Kahtânîler olarak bilinirler. Kahtân kabilesinin ana kolları Kudâa ve Kehlân olup bunlardan 89 kabile türemiştir. Onların bir kısmı diğer Arap kabilelerine nazaran Filistin'le daha sıkı ilişkiye sahiptir.²⁹ Çünkü Filistin'deki Arap göçlerinin çoğu Yemen kökenlidir. İslâm'ın ilk dönemindeki ordu içerisinde de Kahtânî kabileleri mevcuttu. Bunların bir kısmı İslâm'dan önce, bir kısmı Hz. Osman'ın hilafeti döneminde bir kısmı da Hişâm b. Abdülmelik zamanında buralara yerleşmiştir.³⁰ Filistin'e yerleşen Kahtânî kabilelerinden birkaçı şunlardır:

2.2.1. Kudâa

Yemen asıllı olan Kudâalılar, beldelerinde baş gösteren problemler, ticaret ve daha müreffeh bir hayat için anavatanlarından dağılmak durumunda kaldılar. Bunlardan ilk göç hareketini başlatan Kudâalılar, aynı zamanda soyu tükenen Araplardan sonra Levant'a yerleşen ilk Arap topluluğudur.³¹ Onlar burada ço-

25 Bergûsî - Tûtah, *Târîhü Filistin*, 14.

26 Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *Kitâbü'l-Ticân fî mülûki Himyer* (San'a: Merkezü'd-Dirasât, 1347), 384-400; Taberî, *Târîh*, 3/608; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnüni'l-edeb* (Kahire: Dâru'l-Kütüb, ts.), 13/85.

27 Debbâğ, *el-Kabâilü'l-Arabiyye*, 18-19.

28 Debbâğ, *el-Kabâilü'l-Arabiyye*, 14.

29 Hakan Temir, *Nesep Atlası* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2021), 102.

30 Debbâğ, *el-Kabâilü'l-Arabiyye*, 39.

31 Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Saka vd. (Beyrût: Şirketü

ğalıp batın ve fahzlara ayrıldılar. İslâm'dan önce (muhtemelen milattan sonra birinci asırda)³² İmparator Titus döneminde (MS 79-81), Kudâa kabile reisi Da-c'am kral ilan edilip Roma'ya bağlı bir devlet kurmasına izin verildi. Roma'yla bu yakın diyalog ve din adamlarının bölge üzerindeki çalışmaların neticesinde Kudâa kabilesinden bir grup, Şam tarafına inerek Hristiyanlığı benimsedi ve zamanla Şam çöllerine hâkim olan Roma İmparatorluğu'nun himayesine girdi.

Bu dönemde, Kudâa kabileleri Şeyh Dağı ile Filistin, Gavr, Belka ve Ürdün Vadisi arasındaki bölgelere yayıldı. Ardından kısa sürede Şam, Hicaz, Irak, Akabe ve Kerak Dağı arasında mülk sahibi oldular. Krallık, Gassânlıların buraya gelip onları mağlup edene kadar liderliğini korudu. Rivayete göre Me'rib Barajı'nın yıkılmasıyla Yemen'den gelen kabileler birleşerek bir güç oluşturdular ve rakiplerini yenerek Şam ile Filistin bölgelerine hâkim oldular. Geniş bir yayılıma sahip olan Kudâa kabilesi, Şeria Dağları'na yerleşmiş ve yerleşimleri Ma'ân'dan Der'a'ya kadar uzanmıştı. Ayrıca onların bölgeleri Mısır'a kadar uzanan bir bölgede yer almaktaydı. Batıya tarafından ise Tebük'ten güneye doğru uzanmaktaydı.

Filistin'e yerleşen Kudâa kabilelerinden bazıları Kelb, Belî, Cüheyne, Cerm, Kudâme, Benî Behra ve Benî Uzre'dir.³³ Cahiliye Döneminde Benî Kelb kabilesinin kervanları Dûmetü'l-Cendel, Tebük, Şam yolları ve Vadi'l-Kura'ya inerdi. Zaman içerisinde bir kısmı Filistin ve çevresine yerleştiler.³⁴ Onlar Merc-i Râhıt'ta Mervân b. Hakem'i destekleyerek Kaysîlere karşı muhalefetlerini ortaya koydukları gibi Emevîler nazarında güçlü bir yer edindiler. Filistin'deki Benî Kelb soyundan gelenler arasında, Bi'rûsseb' bölgesinde es-Serâhîn (السراحين) kabilesi ve Hebron Dağı'ndaki Düveyme köyünde el-Hedîbât (الهديبات) kabilesi bulunmaktadır. Ayrıca, Tiberya bölgesindeki Fahîlî (الفحيلي) kabilesi de bulunmaktadır.

Belî kabilesi Eski Çağ'da Şam sınırlarında, Semûd ülkesinde Cüheyne ve Cüzâm kabileleri arasında yerleşikti. Ardından Ma'ân ve Filistin'in Eyle bölgesine kadar yayıldılar. Filistin'deki Belî soyundan gelenler şunlardır:

- 1- Bi'rûsseb'de Belî ve Hanâcira kabilesinden Ebû Süleysil (أبو سليس) veyahut es-Selâsile topluluğu,
- 2- Tayaha kabilesinden ez-Zellâm aşireti,
- 3- Doğu Filistin'de Vadi-i Mûsâ'da Benî Atâ, Gavr'da el-Belûne,

Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bânî el-Halebî, 1375/1955), 1/10.

32 Debbâğ, *el-Kabâilü'l-Arabîyye*, 42.

33 Ya'kûbî, *Kitâbü'l-Bıldân*, 167; Debbâğ, *el-Kabâilü'l-Arabîyye*, 43.

34 Debbâğ, *el-Kabâilü'l-Arabîyye*, 45.

4- Tûlkerm ilçesindeki Kafr Sur köyünde yaşayan bazı insanlar,

5- Mefcir Nehri kıyısında Hayfa yakınlarında yaşayan Fakrâ Arapları.³⁵

1948'deki felaketten sonra, Belî soyundan gelenlerin bir kısmı Bi'rüsseb'in Halil ilçesi sınırlarında Dahiriye köyünün yanına yerleşmişlerdi.

Cüheyne kabilesi, Kudâa'nın büyük kabilelerinden olup birçok batını vardır. İslâm'ın doğuşu sırasında Medine ve Yenbu arasında, Vadi'l-Kura'da bulunuyorlardı. İslâm fethinden kısa bir süre önce Cevlân, Havran ve Filistin'in Ürdün Vadisi'nde evleri vardı. Fetihlerden sonra, Şam ve Mısır'ın çeşitli bölgelerine yayıldılar.³⁶

2.2.2. Kehlân

Kehlân, Himyer'in kardeşidir ve ondan birçok kabile türemiştir. Bunlardan Tay, Sa'lebe, Su'al ve Cüzeyme Yemen'den göç ederek Filistin'i yurt edinenlerdendir. Hatta kabile topluluklarının bir kısmı Şam, bir kısmı da Filistin bölgesine yerleşmiştir. Kehlân b. Sebe'ye atfedilen ve Filistin'e yerleşen kabilelerinin önde gelenleri Tay, Benî Cerm, Lahm ve Cüzâm'dır.

Tay kabilesi, önceleri Yemen'deydi ve Ezd kabilesinin Yemen'den çıkışından sonra onlar da aynı şekilde ayrıldılar. Sonunda, ilk İslâm fethi sırasında Şemmar bölgesindeki Tay Dağları olarak Ece' ve Selma Dağlarını ele geçirdiler. İslâm'ın erken dönemlerinde farklı yönere dağıldılar. Bu kabilenin Filistin'de en önde gelen kolları Benî Su'al (بنو ثعل), Gazze yakınlarına yerleşen Abasân (عبسان) ve Remle merkezli emirlik kuran Benî Cerrah'dır (بنو الحراح). Cerrah kabilesi mensupları arasında el-Fadl b. Rebîa'nın soyundan gelenler bulunmaktadır. Bunlar, Haçlılarla mücadelede önemli rol oynamışlardır.

Tay'ın Su'al batnından Sinbis; Güney Filistin'e, Deyrû'l-Belâh ve çevresinde yer alan Dârûm'da yoğunlaştı. Yerleştikleri yer Halîkât (حليقات) köyünün doğusundaki Sinbis harabeleridir ve bu bölgeye adlarını verdiler. Sinbis'in kollarından Hazâile'nin harabeleri Bi'rüsseb'in güneyindedir. Filistin'de bir hayli çoğaldılar ve valilerin emirlerine karşı gelmelerinden dolayı pek çok zorlukla karşılaştılar. Bu nedenle 442/1050 yılında Nâsîrüddin Ebû Muhammed el-Hasan b. Ali bin Abdurrahman el-Bazurî adlı vezir tarafından Mısır'a yerleşmeleri için çağrıldılar ve sonunda Filistin'den ayrılmak zorunda kaldılar.

35 Debbâğ, *el-Kabâilü'l-Arabiyye*, 53.

36 Debbâğ, *el-Kabâilü'l-Arabiyye*, 54.

Tay'ın kolları, Gazze ve sahil boyunca dağlara kadar olan bölgeyi ve Hebron'u yurt edindi. Kudüs ve Nâblus bölgesinde de yaşadılar.³⁷ Müslümanları Haçlılara karşı savunmada Sultan Selâhaddîn Eyyûbî ile birlikte hareket ettiler. Fethin ardından bir kısmı Sa'lebe ile Mısır'a gitti, geri kalanları ise Suriye'de yaşamayı sürdürdü. Memlük Sultanı Baybars, 661/1262 yılında onlardan zekât ve posta hizmeti sunmalarını, ayrıca topraklarını koruyacaklarına dair güvence vermelerini istedi.

Filistin'e yerleşen Benî Cerm'in en ünlü kolları şöyledir: Kamran (قمران), el-Kadara (القَدَارَة), el-Ehâmide (الأحامدة) ve Kavar (كوار)'dır.

Lahm ve Cüzâm, erken dönem Filistin tarihinde çok iyi bilinen iki kabiledir. Lahm kabilesi Arîş, Gavr ve Halil'e (Hebron) kadar olan bütün bölgede bulunuyordu. Bir başka ifadeyle güneydeki kavisin tamamında yayılmışlardı. Diğer taraftan Cüzâm kabilesi kuzey-güney ekseninde Eyle, Ma'ân ve Gavr gibi bölgelere yerleşerek coğrafi açıdan daha dar bir alanda yoğunlaşmıştı.³⁸ Bu yoğunluk sebebiyle Filistin halkının çoğunluğu, Yemen, Lahm ve Cüzâm kabileleriyle ilişkilendirildi. Filistin'in bir dönem "Lahm ve Cüzâm'ın Ülkesi" olarak adlandırılmasına dair bir inanış da vardır.

2.3. el-Arabü'l-Müsta'ribe

Aslen Arap olmayıp, Cürhüm kabilesinden bir kadınla evlenmesi sonucu soyu Araplaşan İsmâil b. İbrahim'in neslinden gelenler Müsta'ribe olarak bilinirler. Hz. İsmail'in soyundan gelen Adnân tüm müsta'ribe kabilelerin ortak en meşhur atası olduğundan bunlara Adnânî kabileler de denilir.³⁹ Sayıları 69 olan bu kabileler kendi aralarında Mudar, Rebîa ve Kays Aylan şeklinde farklı aidiyet içerirler. Anayurtları Hicâz, Tihâme, Yemâme, Necd ve kısmen kuzey bölgeler olan bu kabileler fetihle birlikte Filistin'e yerleşerek burayı yurt edindiler.

2.3.1. Rebîa

Nizar b. Mead b. Adnân'ın oğlu olan Rebîa, tüm Rebîa kabilelerin ortak atasıdır. Filistin'e yerleşen en ünlü Rebîa kabileleri arasında Aneze kabilesi bulunmaktadır. Aneze kabilesinin yerleşim yeri, ilk zamanlar, Necd'in ortalarında, Hicâz'ın kuzeyinde bulunmaktaydı. Miladi birinci asrın başlarında bazı Aneze kabileleri, Filistin'de otlatma ve su arayışından dolayı kuzeye doğru hareket etmeye başladı. Havran'a giriş yapıp Ürdün'ün doğusuna ilerleyerek, yaşamlarını

37 Debbâğ, *el-Kabâilü'l-Arabîyye*, 80.

38 Tarif Khalidi, "Erken Orta Çağ'da Filistin'de Kabile İskânı ve Toprak Mülkiyeti," çev. Halil İbrahim Hançabay, *İSTEM XI/21* (2013), 186.

39 Ali Yılmaz, *Didaktik Bir Bakış Açısıyla Hz. Muhammed* (Ankara: Pegem Akademi, 2019),28.

sürdürebilecekleri topraklar üzerinde hâkimiyet kurmayı başardılar ve Sirdiya kabilesindeki kontrolü ele geçirdiler. Bu kabile, Suriye'nin ortasına doğru ilerleyerek Hıms ile Hama kabilelerinin kontrolünü ele geçirdi ve Halep kabilelerine karşı zafer kazandı. Bu şekilde Aneze, Şam çöllerinin hâkimi oldu ve Fırat Nehri vadisi sınırlarına kadar genişledi.

1761 yılından önce Aneze, Şam çöllerinin en büyük bedevi kabilelerinden biri olarak kabul ediliyordu ve Şam'a gelen hacıların servetlerinden büyük paylar alıyordu. Günümüzde Aneze, Arabistan'ın kuzeyinde, Necd'de, Şam'da, Şam çöllerinde ve Irak'ta birçok koldan oluşan en büyük Arap kabilelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bugün en tanınmış alt kabileleri arasında er-Ravlâ (الرولا), Veledü Ali (ولد علي) ve ed-Dehâmeşe (الدهامشة) bulunmaktadır.

2.3.2. Mudar

Adnanî kabilesine mensup Hz. Peygamberin soy ağacındaki sekizinci nesil olan Kinâne, Filistin'de bilinen bir kabileydi.⁴⁰ Bir kısmı İslâm'dan önce bir kısmı da İslâm'dan sonra buraya göç ederek yerleştiler. İslâm'dan sonra Filistin'de yaşayan en ünlü Kinâne batını Mühdic b. Âmir b. Sa'lebe b. el-Hâris b. Mâlik b. Kinâne⁴¹ soyundan gelen Benî Mühdic idi. Kinâne kabilesinin Filistin'deki toprakları, Emevî döneminde Mervânîlerin hüküm sürdüğü Remle'nin dış mahallelerinden Nâblus'a kadar uzanmaktaydı. Onların Remle'de Safiriyye adında bir köyleri vardı. Ayrıca, Kinâne soyundan gelenlerin bir kısmı Lahm, Cüzâm, Âmile, Kinde ve Kays ile birlikte Askalan'da yaşamaktaydı.⁴² Hadis âlimi ve Mısır doğumlu olan, İbn Hacer el-Askalânî ile şair Muhammed b. Ahmed el-Kinânî gibi önemli kişiler de bu zümredendir. Filistin'deki Kinâne kabilesi kolları şöyledir:

- 1- Benî Cema'a kabilesi (بنى جماعة), önce Humus ve Kahire'de yaşadılar, sonrasında Kudüs'e yerleştiler. Birçoğu Kudüs'ün Mescid-i Aksâ camisinin imamlığını üstlendi. Kudüs'teki Âl-i Hatîb ve Âl-i Afîfî aileleri bu soydan gelir.
- 2- Kinâne'nin bir diğer kolu Damre'nin (عشائر آل ضمرة) yurdu, doğuda Yâfâ'nın Mecdel es-Sâdık bölgesinde ve kuzeyde Ramallah'a kadar uzanır.

40 Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr İbnü'l-Kelbî, *Cemheretü ensâbi'l-Arab*, thk. Hasan Nâcî (Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1986), 129; Ebû Amr Halife b. Hayyât, "et-Târîh", thk. Ekrem Ziyâ el-Umerî (Beyrût: Dâru'l-Kalem, 1397), 196; Ya'kübî, *Kitâbü'l-Büldân*, 167.

41 Temir, *Nesep Atlası*, 12.

42 Debbâğ, *el-Kabâilü'l-Arabiyye*, 186.

3- Kuzey Filistin'deki aşiretlerin bir kısmı da Kinânî'dir.⁴³

Filistin bölgesi ile Kureyş kabilesinin bağlantısı da oldukça eskiye dayanır. MS 4. asrın sonlarında Mekke'nin zenginleri, özellikle de Abdüşşems kolu Belkâ bölgesinde araziler edindiler. Bazı Emevî halifelerinin malikâne-lerinin daha sonra burada yoğun bir şekilde bulunması bu eski kökleri yansıtmaktadır.⁴⁴

2.3.3. Kays Aylan

Benî Kays, Mudar b. Nizar b. Mead b. Adnan'a bağlı bir grup Arap kabilesidir. Arap Yarımadası ve Benî Kays kabileleri, İslâm tarihi boyunca Yemen kabileleriyle olan anlaşmazlıklarıyla ünlüydü. Bu kabile, Erîha'ya ve Bi'rüseb' bölgesindeki Huveylife Tepesine yerleşmiş gruplar arasında bulunuyordu.⁴⁵ Bölgedeki bazı mekânlar Kays soyundan gelen grupların yerleşimine atıfta bulunarak onların ismini almıştır.

Kays Aylan soyundan gelen Beni Advân kabilesi, Ürdün'ün doğusundaki en büyük kabilelerden biridir. Bu kabilenin bir grubu, Gazze'nin yakınındaki Beyt Hânûn'a yerleşmiştir. Benî Süleym kabilesi, Hansâ halkı olarak da bilinir ve onlara Fevâid kabilesi denir. Kays Aylan soyundan gelen bu kabileye ait subelerden biri, Fezara'dır.

Benî Sa'd b. Bekr, Yâfâ ve Filistin kıyılarında eş-Şerâbî ailesi (الشرايون) dahil olmak üzere Irak ve Suriye'de geniş bir alana yayıldılar. Benî Muâviye, çoğunluğu Arap Magribi'nde, Mısır'da ve Irak'ta yerleşik olan kabilenin mensuplarından bir kısmı Filistin ve Levant bölgesinde bulunan kabiledir. Bêni Harb b. Rebîa b. Âmir b. Sa'saa'nın da bir kısmı Mısır'ın yanı sıra başta Filistin ve Ürdün olmak üzere Levant'ta ikamet ettiler. Filistin'deki Kays kökenli ailelerin en meşhurları arasında milli liderlik ve ilim evi olarak anılan Abdülhadi ailesi de yer alır.

3. Filistin'deki Modern Arap Kabile, Aşiret ve Aileleri

Filistin bölgesindeki kabile isimleri zaman içinde çeşitli nedenlerle değiştiği gözlemlenir. Bazıları atalarından birine atıfta ona izafe edilirken bazıları kendi kabilelerinin veya topluluklarının özelliklerine, zekâlarına veya cesaretlerine atıfta bulunarak isimlerini değiştirmek durumunda kaldı. Ayrıca göç ettikleri yerlerdeki hâkim kültüre bağlı olarak bazı aileler de köklü isim değişimlerine

43 Debbâğ, *el-Kabâilü'l-Arabîyye*, 187.

44 Khalidi, "Erken Orta Çağ'da Filistin'de Kabile İskânı ve Toprak Mülkiyeti," 186.

45 Ya'kübi, *Kitâbü'l-Bıldân*, 167.

uğradılar. Son zamanlardaki değişim ise büyük ölçüde, hem modernleşmeden hem de İsrail-Filistin çatışmasından kaynaklanmaktadır. Zira bedevî kabilelerin Filistin'de özgürce hareket etmesi büyük oranda sınırlandırılmış yahut ortadan kaldırılmıştır. Diğer taraftan yerleşik hayat ve geleneksel iş bölümünün kaybı, kabile bağlılığının önemini azaltmıştır. Bu değişim sonucu bölgede var olan aşiret ve aileleri alfabetik olarak şöyle sıralayabiliriz:

el-Başâtva: Doğu Ürdün ve Filistin'deki kabilelerdendir. el-Bekkâr ve es-Şuhaymêt olmak üzere iki kısma ayrılırlar. Aclun bölgesinin el-Gavr mev-kisinde yaşayanların yanında bir kısmı Filistin topraklarında çadırlarda yaşa-maktadır.⁴⁶

Bassa: Filistin'in kuzeyinde yaşayan Arâmşe'ye nispet edilen bir kabiledir. Konutları, Ras el-Nâkûra bölgesinde 50 çadırdan oluşmaktadır.⁴⁷

Ebû Gavş Ailesi: Doğu Ürdün'ün Aclun bölgesinde yaşayan el-Batâniye aşiretinin akrabası olarak Filistin'de yaşayan bir ailedir.⁴⁸

et-Ta'âmra: Filistin'in Beytülahm şehrinde yaşayan bedevî bir kabiledir.⁴⁹

el-Cerrah: Soy olarak ataları Havt b. Ömer b. Halid b. Ma'bed b. Adi b. Efllet el-Tâi'ye nispet edilir.⁵⁰

el-Cureyfât: Kuzey Filistin'de yaşayan bir kabiledir. Evleri Akar ile Hayfa arasındadır. Lübnan Cumhuriyeti'nin bölgelerinden olan Beşâra'dan göç ettiler.⁵¹

Cezû': Menâhmiye ve el-Ulemada yaşayan kuzey Filistin kabilelerindendir. Konutları 18 çadırdan oluşmaktadır.⁵²

el-Hacecra: Kuzey Filistin'deki aşiretlerdendir. Soyları Cevâmis Arapla-rından gelmektedir.⁵³

Huceyrât: Evleri Kuzey Filistin'de Saffûriye yakınında bulunan el-Lece Araplarından bir aşirettir.⁵⁴

46 Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'li'l-'Arabi'l-kadîme ve'l-hadîse* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1994), 1/79-80.

47 Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'li*, 1/82.

48 Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'li*, 1/83.

49 Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'li*, 1/120.

50 Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'li*, 1/178.

51 Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'li*, 1/185.

52 Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'li*, 1/186.

53 Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'li*, 1/242.

54 Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'li*, 1/247.

El-Harânbe: Kuzey Filistin'deki kabilelerdendir. 79 erkek, 88 kadın olmak üzere 34 çadırdan oluşmaktadır.⁵⁵

el-Hureyfât: Kuzey Filistin'deki kabilelerden biridir.⁵⁶

Hilf: Evleri Safa Amer'e kadar uzanan kuzey Filistin kabilelerinden biridir. 67 kişiden oluşmaktadır.⁵⁷

Humeyrât: Kuzey Filistin'deki kabilelerden biridir.⁵⁸

el-Hanâbze: Evleri Akar ile Hayfa arasında bulunan Kuzey Filistin'deki kabilelerden biridir.⁵⁹

el-Havârîs: Filistin kabilelerinden biridir. Gazze, Yafa ve Hayfa arasındaki deniz kıyısında yaşamaktadır.⁶⁰

ed-Delâyke: Kuzey Filistin'deki kabilelerden biridir. Kökeni Suriye kabilelerinden Mevâlî'ye dayanmaktadır. Buriyâh, Samah, Adâyme ve diğer bölgelerde yaşamaktadır.⁶¹

er-Resâtme: Kuzey Filistin'deki kabilelerden biridir. Safed'in eteklerinde yaşamaktadır. 71 erkek, 62 kadın olmak üzere 30 çadırdan oluşmaktadır.⁶²

er-Raml: Evleri Dar el-Beydar ile el-Kurdani arasında bulunan, 50 çadırdan oluşan Kuzey Filistin kabilelerinden biridir. Birkaç aşiretten oluşmaktadır.⁶³

Âid: Kahtan'dan olan Cüzâm batınındandır. İbn Haldun onlar hakkında şöyle demiştir: "*Bunlar, Mürre b. Uded b. Zeyd b. Kehlân'dan olan Cüzâm'dan olan Beni Nefâse'den olan Beni el-Nâfira'dan bir Şa'b'dır. Mısır bölgelerinden Bilbis ile Akabetu Eyle ve Filistin civarlarında olan Kark bölgeleri arasında yaşamaktadır.*"⁶⁴

Kumrân: Kahtan'ın Tay kabilesinin Cürm'den olan bir batınıdır. Evleri Filistin'de Gazze topraklarında kavmi Cürm'ün yanındadır.⁶⁵

55 Kehlâle, *Mu'cemü kabâ'il*, 1/259.

56 Kehlâle, *Mu'cemü kabâ'il*, 1/267.

57 Kehlâle, *Mu'cemü kabâ'il*, 1/289.

58 Kehlâle, *Mu'cemü kabâ'il*, 1/307.

59 Kehlâle, *Mu'cemü kabâ'il*, 1/308.

60 Kehlâle, *Mu'cemü kabâ'il*, 1/314.

61 Kehlâle, *Mu'cemü kabâ'il*, 1/385.

62 Kehlâle, *Mu'cemü kabâ'il*, 2/344.

63 Kehlâle, *Mu'cemü kabâ'il*, 2/446.

64 Kehlâle, *Mu'cemü kabâ'il*, 2/715.

65 Kehlâle, *Mu'cemü kabâ'il*, 3/965.

ez-Zullam: Filistin'in büyük kabilelerinden biridir. Gazze'nin güneyinde yaşamaktadır.⁶⁶

Muceydât: Kuzey Filistin'deki kabilelerdendir. Kökeni Necid'dendir.⁶⁷

el-Mesâ'id: Kuzey Filistin'deki kabilelerdendir. Kudüs bölgesinde, Şeria Nehri'nin batı kıyısında ve Ölü Deniz'in kıyısında yaşamaktadır.⁶⁸

el-Meşârka: Kuzey Filistin'deki aşiretlerden biridir. Kökeni Beni Sahr'dandır. 9 çadırdan oluşmaktadır.⁶⁹

Nusayr: Ebu Nusayr olarak bilinen Kuzey Filistin aşiretlerindedir. Kudüs'ün çevrelerinde, Şeria Nehri ve Ölü Deniz'in batı kıyısında yaşamaktadır.⁷⁰

en-Nifâye: Filistin aşiretlerindedir. Gazze, Yafa ve Hayfa arasında deniz kıyısında yaşamaktadır.⁷¹

en-Numeyrât: Kuzey Filistin'deki kabilelerden biridir. Kökeni Suriye Cumhuriyeti'ndeki Golan Nu'aymlerinden ve Vadi el-Acem'den gelmektedir. Evleri, Vadi el-Hule'de ve diğer bölgelerdedir.⁷²

en-Hureys: Melik es-Salih zamanında Filistin'in Gazzet-Haşim ve Askalân kıyılarında yaşayan Kehlân'dan olan Cüzâm'dan bir batındır.⁷³

et-Terâbîn: Araştırmacıların kanaatine göre bunların kökeni Bakûm'a dayanır. Yine bilinen şudur ki Bakûm, Kahtanlı Ezd'dendir.⁷⁴

4. Kabilelerin Bölge Üzerindeki Etkileri

4.1. Siyasî

Filistin'de Kenanlılar ile başlayan Arap varlığı, Arapların yönetim tecrübelerinin bölgeye aktarılmasını sağladı. Öncelikle ilkel yaşamın biraz daha gelişmiş hali, devlet ile avcı-toplayıcı düzenin arasındaki kabile düzenini buraya taşıdı. Gittikleri yerde organize olmayı başaran kabileler, muhtemelen komşu

66 Kehmâle, *Mu'cemü kabâ'il*, 3/1013.

67 Kehmâle, *Mu'cemü kabâ'il*, 3/142.

68 Kehmâle, *Mu'cemü kabâ'il*, 3/185.

69 Kehmâle, *Mu'cemü kabâ'il*, 3/1097.

70 Kehmâle, *Mu'cemü kabâ'il*, 3/1186.

71 Kehmâle, *Mu'cemü kabâ'il*, 3/1189.

72 Kehmâle, *Mu'cemü kabâ'il*, 3/1196.

73 Kehmâle, *Mu'cemü kabâ'il*, 4/103.

74 Kehmâle, *Mu'cemü kabâ'il*, 1/433.

devletlerin siyasî yapılanmalarından ve Yemen'deki krallık tecrübelerinden de faydalanarak zamanla krallık sistemini bölgede uyguladılar. Nabat, Dac'am, Tedmür (Palmira) ve Gassân krallıkları bu şekilde ortaya çıkan oluşumlardı. Lakin dışardan bakıldığında krallık şeklinde örgütlenseler de tam bağımsız değillerdi. Filistin ve Güney Şam'a yerleşen birçok Arap kabilesi, kendi bağımsız siyasî varlıklarını koruyamayıp bunun yerine, önceki Arap varlıklarının etkisi adına girdiler veya güçlü devletlerle ittifak kurmak zorunda kaldılar. Böylece Roma'nın eyaleti haline dönüştüler. Nitekim MS 4. yüzyılın sonunda Şam bölgesi Bizans İmparatorluğu'nun sınırları altındayken, idari olarak Suriye, Fenike ve Filistin olmak üzere üç bölüm halinde ayrılmıştı. Her ne şekilde olursa olsun bölgedeki etkili güç kabilelerdi.

İslâm fetihlerinin başladığı 1/7. asırda Filistin bölgesine gelen fatihler burada yerel kabileler ve Bizans askerleriyle karşılaştılar. Ancak Müslümanlar, vuku bulan ilk savaşlardan kesin zaferler elde ettikten sonra buradaki Cüzâm dahil Arap kabileleri İslâm'a boyun eğdiler. Hatta bölgenin İslâm'ı kabul etmelerinde kabilelerin etkisi büyük oldu. Zira bölgede meskun bulunan Araplar, şehirlerini fethetmek için gelen Müslüman Arap fatihleriyle akraba olduklarının farkındaydı. Böylelikle kendilerine yakın hissettikleri İslâm ordusuna destek vererek Suriye'nin Romalılardan kurtarılmasında önemli roller üstlendiler.

Fetihden sonra Filistin bölgesi, Müslüman Arapların ilgisini celbetti. Yereldeki kabile yapılanmasını önemseyen ve onların uyumlu gidişatını bozmak istemeyen halifeler, bölgeyi yönetme konusunda onları görmezden gelmediler. Önce Şam ile Filistin'in idari bölgelerini yeniden düzenlediler ve buraları askeri bölgelere ayırdılar. Filistin'in en önemli bölümü, güneyde Neced Çölü'ne, kuzeyde Akka Nehri'nin güneyine, Batıda Akdeniz'e ve doğuda Lut Gölü ile Ürdün Ovasıyla sınırlanan Filistin Cephesi olarak kabul edildi. Daha sonra Ömer b. Hattâb, Muâviye b. Ebû Süfyân'ı Şam ve Filistin valisi olarak atadı.⁷⁵ Muâviye b. Ebû Süfyân, valilik ve halifelik döneminde Yemen ve Kaysî ayrımlarını ortadan kaldırmak için çalıştı ve aralarındaki dengeyi sağlamayı başardı. Bu düzenli ve dikkatli politika siyasî istikrarın sağlanmasında yardımcı oldu. Bu kabileler, Muâviye'nin egemenliği altında önemli bir statü kazandılar ve İslâm devleti içinde güçlü bir egemenliğe sahip oldular.

Fetih sonrasında Filistin kabilelerinin sevkini Kudâa kabileleri üstlenerek Emevî Dönemi boyunca bu konumu korudu. Yemenli kabileler, özellikle Benî Kelb kabileleri, siyaset ve yönetimde önemli mevkideydi. Benî Ümeyye, deneyim-

75 Yavuz Selim Göl, *Hz. Ömer*, (İstanbul: Bir Yayınları, 2021), 76.

leri nedeniyle onları özellikle seçti. Bu topluluklar, Emevî hanedanı için önemli bir dağılım gösterdi ve kapsamlı bir işbirliği yaparak politik olaylara katıldı. Onlar, Filistin ve Şam'daki Arap kabileleriyle birlikte, Emevî halifeliğinin politikalarını takip ederek Kaysîler ve Yemenîler arasındaki siyasî birliğin sağlanmasında önemli rol oynadılar. Açıkçası onlar, Emevî hanedanının destekçisiydiler ve sonuna kadar onların yanında kaldılar. Ayrıca Câbiye'deki halifenin elindeki gücü muhafaza etmede önemli bir rol oynadılar ve hanedanlığı ayakta tuttular. Emevî hükümetine karşı güçlü bir destek oluşturarak devletin siyasî olaylarının seyrinde büyük bir rol oynadılar. Ancak bu kabileler, etraflarında gerçekleşen olaylardan dolayı ayrılıklarla karşı karşıya kaldılar. Bu durum, Kelbî ve Kaysî arasındaki çatışmanın ortaya çıkmasına neden oldu.⁷⁶

Abbâsîlerin ilk zamanlarında Filistin'de Zinbâ' ailesinin başlattığı isyan Mısır valisi tarafından bastırılınca Cüzâm kabilesinin siyasî ve askerî gücü azaldı. En büyük ailenin kaybettiği bu itibarın yol açtığı kargaşa sebebiyle yaklaşık iki asır boyunca bölgede aynı etkiye sahip başka bir siyasî güç ortaya çıkmadı. Bu sıralarda Kinâne Askalân'da, Has'am Remle'de, Kays ve Mezhic Ürdün'de, Eş'ar Taberiye'de, Lahm Remle ve el-Arîş'te askerî ve siyasî bir güç olarak yaşamını devam ettirdi. 4/10. asrın sonu ve 5/11. asrın başlarında Filistin'de Tay kabilesinin Cerrâhî kolu hâkim durumdaydı.⁷⁷

Osmanlı döneminde, devletin Arap kabileleri üzerindeki etkisi zayıftı ve çoğunlukla vergi toplamakla sınırlıydı. Kabile liderleri bölgenin gerçek yöneticileriydi ve kabileleriyle birlikte dolaşır, yerleşir ve göç ederlerdi. Kimi zaman birbirlerini istila ederlerdi ve farklı kabileler arasında savaşlar çıkardı. İngiliz Mandası döneminde Britanya yönetimi, farklı sindirme ve gözetim yöntemleriyle kabileleri kontrol altına aldı ve çatışmaları, savaşları ve istilaları engelledi. Bu dönemde bazı kabileler göçebe yaşamdan yarı göçebe veya köy yaşamına geçerken bazıları ise köylerde veya şehirlerde yerleşik yaşama geçtiler.

İngiliz mandası döneminde Filistin'de Yahudi yerleşim faaliyetlerinin artmasıyla birlikte Yahudi yöneticiler, kendi bölgelerindeki kabile liderlerini kazanmak amacıyla kabile kartını kullanmaya başladı. Diğer taraftan 1948'de, Filistin toplumu savaş ve dağılma ile sarsılmasına rağmen kabile yapısı sağ kaldı. İlk şokun ardından, sürülmeyen ve yurtdışında sığınacak yer bulamayan aşiretler, kendilerini yeniden tesis ettiler. Kabile şeyhleri, kabile üyeleri arasında

76 el-Cübeylî, "Dırâsetü Târihiyyetü li Tevzî 'ü'l-Kabâilü'l-Arabiyyeti fi Filistin ve Devrûhâ fi'l-Asri'l-Emevî", 929.

77 Khalidi, "Erken Orta Çağ'da Filistin'de Kabile İskânı ve Toprak Mülkiyeti," 190.

hükümetin isteklerini yerine getirdiler ve uzun süredir istihbarat servisleriyle iş birliklerini sürdürerek ulusal sınırları aşacak ajanları işe alarak devam ettiler.

Günümüz Filistin'inde topluma, politikaya ve ekonomiye katkıda bulunan birçok önde gelen Filistinli kabile ve aile vardır. Filistin'deki en eski ve en büyük ailelerden biri, atalarının kökenleri bin yıldan daha eskiye dayanan Bergûsî ailesidir. Filistin'de kabileler siyasî ve ekonomik açıdan etkin konumda olmasalar da grubun kabile kimliği hâlâ güçlüdür. Aşiret liderleri de benzer şekilde kayda değer bir yerel güce sahiptirler.

4.2. Sosyal

Arap kabilelerinin asıl yaşam alanları Arap Yarımadası'dır. Ancak kabileler, daha fazla otlak ve yaşam alanı arayışıyla kuzeye, Şam ve çevresine doğru da göç ederek kalıcı olarak yerleşip bölgenin sosyal yapısı üzerinde değişim sağladılar. İslâm öncesi dönemde Arap kabilelerinin göçleri Filistin'in doğu ve güney sınırında yoğunlaştı. İlk başlarda nüfusun çoğunluğunu soyu tükenen Araplar oluştururken daha sonra Kahtânî kabilelerin artan göçleriyle ağırlık merkezi değişti. Kabile sisteminde nüfustan çok şeref olgusu ön plana çıkarıldığından buradaki kabile fertlerinin sayısını tespit etmek zordur. Ancak Adnân ve Kahtân'ın birçok kabilesinin meskun oluşu burada oldukça fazla olduklarına işaret eder.

Filistin, tarihindeki en yoğun göçlerden birisini İslâm fetihlerinin ardından aldı. Bu dönemde Arap Yarımadası'ndan Filistin ve Şam'a yapılan göçler, Antik Çağlardan beri devam eden Arap göç dalgalarının en yoğununu olarak kabul edilir. Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi'nde artan bu göçler, bir asra yakın devam etti. Bölgedeki hâkim güçler tarafından bu kabilelerin yaşam alanları büyük ölçüde belirlendi ve Filistin'de önemli bir istikrar sağlandı. Bu dönemdeki göçmen kabileler daha çok Adnânî soya mensup olduklarından Kaysîlerin nüfusu artırılarak Adnân-Kahtân dengesi sağlanmaya çalışıldı. Bu durum Osmanlı'nın son dönemine kadar sürdürüldü.

Osmanlı döneminde Filistin'de büyük nüfus hareketleri yaşanmadı. Ancak 1897 yılındaki Birinci Dünya Siyonist Kongresi'nin ve İngilizlerin burayı manda edinmesinin ardından bölgeye ciddi anlamda bir Yahudi göçü başladı. Daha öncesinde Yahudi nüfusunun Filistin'in toplam nüfusu içindeki oranı %8'i geçmez iken 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ortalarına kadar devam eden yoğun Yahudi göçleri ile tablo oldukça değişti. 1922 yılında toplam nüfusun %11,1'ini

oluşturan Yahudilerin sayısı, İngiliz Mandası döneminde göç dalgaları nedeniyle artmaya başladı ve 1948 yılında bu oran %31'e ulaştı.

İsrail'in kurulmasıyla bölgedeki Arap nüfusu iki şekilde sayılmaya başladı: Birincisi Filistin'deki Araplar, diğeri de İsrail'deki Araplar. Filistin'deki Araplar buranın asıl sakinleri olduğundan her dönem nüfusun büyük çoğunluğunu teşkil ettiler. Diğer taraftan İsrail'deki Araplar her zaman azınlıkta kalan kesimdi. İsrail Merkezi İstatistik Bürosu'nun 2005'te yayımladığı verilere göre İsrail'in toplamda 6.9 milyon kişiden oluşan nüfusunun 5.260.000 kişi ile Yahudiler %80'ini teşkil etmekteyken Araplar %20'sini oluşturmaktadır.⁷⁸ Bu oran 2021 yılındaki sayımlarda da benzerdir. Dolayısıyla İsrail kendi bölgesindeki Arap nüfusunu kontrol altında tutmayı başarmıştır. Hâkim oldukları topraklardaki Arap sayısını dengelemekte başarılı olsalar da Filistin üzerinde aynı gücü elde edememiş olmaları onları çocuk ve kadın katliamına sevk etmektedir. Zira son yıllarda Filistinli kadınlar arasındaki yüksek doğurganlık nedeniyle Filistinli nüfusu Yahudi nüfusundan oldukça fazladır. Bu durum Yahudiler için endişe kaynağıdır.

Neredeyse tarihin büyük bir kesiminde Filistin'de çoğunluğu teşkil eden Arap kabileleri bölgenin sosyal düzenine de yön verdiler. Nitekim burada genel anlamda ataerkil bir aile yapısı vardır ve kadın evlendiğinde kocasının ailesine katılır. Çocuklarının kendi akrabalarının değil, kocasının akrabalarının arasına katılacağını bilir. Dolayısıyla çocuklar babanın soyuna dahil edilir. Boşanma durumlarında, eş genellikle kendi kabilesine geri döner, ancak çocuklar kocanın kabilesinde kalır. Buradaki kabile yapısının Arabistan'a nazaran biraz daha az katmanlı olduğu söylenebilir.

20. yüzyılın öncesindeki Filistin'de kabile, aşiret ve aile şeklinde üç ana sosyal sınıftan bahsedilir. Özellikle son dönemlerde ailelerin fonksiyonları oldukça belirgindir. Aileler, Osmanlı ekonomik ve siyasî ağlarının bir parçasıydı ve imparatorluk merkezi ile yerel nüfus arasında araçlar olarak hizmet etmişlerdi. Yaşam tarzı bakımından kabileler medeni ve bedevî tarzda örgütlenmiştir. Yerleşik kabilelerin her biri farklı bir siyasî ve ekonomik yapıya sahiptir. Bedevîler, sürülerin bölünmesi, hayvancılık işleri ve askeri baskınlar için kabilelerine bağımlıdırlar.

78 Fatma Tunç Yaşar vd. *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin*, (İstanbul: İHH Yayınları, 2009), 34.

4.3. Ekonomik

“Her Arap tacirdir” sözü Arap kabilelerinin ana uğraşlarından birisinin ticaret olduğu gerçeğini doğrular. Bu durum, Arap kabilelerinin bir kısmının Antik Çağlardan itibaren ticaretin canlı olduğu Filistin bölgesine göçlerinin asıl sebebini de açıklar. Zira burası, Kenanlıların büyük ticaret şehirlerini kurdukları sahil kesimidir. MÖ 1450-1195 yılları arasında altın çağını yaşayan Bogarith şehri bunlardandır ki izleri Lazkiye şehrinin kuzeyindeki Rasşamra’da 1929 yılında ortaya çıkarılmıştır. Trablusşam’la Beyrut arasındaki Cübeyl (Biblos/Byblos) şehri ile Sayda (Sydon) şehri de Kenanlıların kurdukları ticarî şehirlerdendir. Bu şehirler arasında en ünlüsü, sahilden yarım mil açıktaki bir ada üzerinde kurulan Sur şehridir. Buradaki insanlar ticaretle uğraştılar. Fakat kabilelerin geçim kaynakları ticaretle sınırlı olmayıp tarım ve hayvancılıkla da uğraştıkları bilinir.⁷⁹ Dolayısıyla İslâm öncesi dönemde Filistin’deki kabileler ekonomik hayatı canlı tutmuşlardır.

Akdeniz ve karasal iklim kuşağının hâkim olduğu Filistin’de tarım ve hayvancılık doğal ve tabii şartlara göre şekillenmiştir. Yılın serin yarısında gelen yağışlar genel olarak kuzeyden güneye ve kıyıdan iç kesimlere doğru miktar olarak azalır. Akdeniz kıyı şeridi yeterince yağış alırken orta kısımda bu biraz daha düşer ve çöle doğru yağışlar durma noktasına gelir. Buralarda kışın soğuk geçen birkaç ay hariç karasal iklim hâkimdir.⁸⁰ Uzun ömürlü nehirler azdır ve su kıtlığı, ülkenin büyük bölümündeki kireçtaşı kayalarının gözenekli yapısı nedeniyle daha da kötüleşmektedir. Dolayısıyla yerleşim başta olmak üzere tarım ve hayvancılık suya bağlı olarak değişmektedir. Suyun fazla olduğu yerlerde tarım, daha iç bölgelerde ise hayvancılık gelişmiştir. Arap kabileleri her iki durumda da yaşama tecrübesine sahip olduklarından buralarda tarım ve hayvancılık yapmışlardır. Emevîler döneminde devlet, tarımsal sulama projeleri ve arazi ıslahı düzenlemelerinde yoğun bir çalışma yaparak kabilelerin üretime katkılarını arttırmak istemiştir.

Osmanlı döneminden itibaren Anadolu’daki toprak politikası Filistin’de de kısmen uygulanmıştır. Filistin’de söz sahibi olan güçlü kabile ve aileler, ovalık alanlardaki tarım arazilerinin çoğunu kontrol ediyordu. Bu aileler geniş arazilere sahipti, köylerin tamamını kontrol ediyorlardı ve insanları tarımda çalıştırıyorlardı. Ancak son dönemde İsrail’in artan saldırıları ve Arap kabilele-

79 Bergûsi - Tûtah, *Târihü Filistin*, 14.

80 Karaman, “Filistin”, 13/89.

rini yok etmeye yönelik politikasından dolayı kabilelerin üretime olan katkıları neredeyse durmuştur.

4.4. Askerî

Filistin, Orta Doğu'daki konumu nedeniyle stratejik bir rol üstlenmiş ve bölgenin kontrol altında tutulması önemsenmiştir. Dış müdahalenin olmadığı dönemlerde Arap kabileleri güvenlik meselesini kendi içlerinde halletmiş ancak güçlü devletlerin etkisi altına girdiği dönemde yerel güçlerin yanına imparatorluk askerleri de eklenmiştir. Filistin üzerinde hâkimiyet kuran imparatorlukların öncelikli amacı bölgenin barış ve güvenliğinden ziyade kendi menfaatleri olmuştur. Nitekim Roma'nın bu kabilelerle iş birliği oldukça açıktı. Onlar, Pers ve güneydeki Hicâz bedevîlerinin saldırılarına karşı sınırları savunma görevini Arap kabilelerine bırakmışlardı. Buradaki askerî potansiyeli etkin şekilde kullanabilmek için Levant bölgesini askerî birliklere ayırmışlardı. MS 4. yüzyılın sonunda bölge Bizans egemenliği altına girdiğinde yönetim açısından Suriye, Fenike ve Filistin olmak üzere üç ana bölüme ayrıldı. Filistin de kendi içerisinde üç askerî ve idarî bölüme ayrılarak yönetildi.⁸¹

636 yılındaki İslâm fetihleri ile İslâm Devleti'nin bir parçası haline gelen Filistin, askerî bir merkez ve eyalet özelliğini korudu. Dört asır süren Osmanlı hâkimiyeti döneminde de statüsünü sürdürdü. Osmanlı Devleti, Bi'rûsseb'in Birinci Dünya Savaşı'ndaki stratejik önemi nedeniyle özellikle 1914 yılında bölgeye önem verdi ve burayı askerî bir üs haline getirdi. Osmanlılar, Süveyş Kanalı Savaşı'nda kendi kuvvetleriyle birlikte yaklaşık 1.500 bedevî askerini de ordularına aldılar.

İsrail Devleti'nin kuruluşuyla başlayan çatışmalar neticesinde Arap aşiret ve ailelerinin rolü daha da belirgin hale geldi. Gazze'de Hamas, yalnızca Refah veya Han Yunus'un belirli mahallelerinde, büyük yerel aşiretleri bilgilendirerek ve izinlerini alarak hareket eder. Batı Şeria'da da yerel aşiretler tarafından onaylanmayan birisi yönetime gelemmez. Hükümetin milisleri silahsızlandırma girişimleri, doğrudan aşiretlerin gücünü zayıflatma çabası olarak algılanır ve ciddi bir muhalefetle karşılaşır.

81 el-Cübeylî, "Dirâsetü Târihiyyetü li Tevzî 'ü'l-Kabâilü'l-Arabiyyeti fî Filistin ve Devrûhâ fî'l-Asri'l-Emevî", 933.

4.5. Dinî

Arap kabilelerin göçleriyle şekillenen Filistin'in demografik yapısı dinî inançta çeşitliğin neden oldu. Yine bölgenin tarih boyunca çeşitli emperyalist güçlerin etkisi ve kontrolüne maruz kalması da aynı çeşitliğin bir diğer sebebiydi. Bu sebeple bölgede muhtelif dinler bir arada yaşama imkânı buldu. Antik Çağda Araplardaki politeist anlayış Filistin'de de etkisini gösterdi. Bilinen bir gerçek vardı ki Arap kabilelerin benimsediği din, insanlar arasında hızla yayılarak bölgede yaşama imkânı elde edebilirdi. Bu sebeple Arap düşünce tarzına uygun çok tanrılı inançlar var oldu. Diğer taraftan kabileleri dikkate almayan hatta hafife alan inançlar yayılma imkânı bulamadı. Nitekim Araplardan bir müddet sonra bölgeye gelen Yahudilerin Arap kabilelerini hiçe sayan tavırları ve millî din anlayışları kabileler arasında bu dinin yaygınlaşmasının önüne geçti.

Arap kabilelerin çok tanrıca inançları yeni semavi dinlerin ortaya çıkışıyla değişime uğradı. Hz. İsa'nın Filistin bölgesinde yaşaması ve bir müddet sonra Hristiyanlığı resmi mezhep kabul eden Roma'nın Filistin hâkimiyeti bölgedeki Arapların Hristiyanlaşmasını hızlandırdı. Bölgeye gelen münzevi keşişlerin kabile reisleri üzerindeki çalışmaları bir süre sonra olumluya döndü ve Araplar kitleler halinde din değiştirdiler. Nitekim MS 4. ve 5. yüzyıllar arasında bölge Hristiyan çoğunlukta idi. Ancak MS 7. yüzyılda Bizans Levant'ının Müslümanlar tarafından fethi ile bölge yavaş yavaş Araplaşmaya ve Müslümanlaşmaya başladı. Bu durum, Orta Çağ'dan başlayarak 20. yüzyıla kadar bölgenin ana dini grubu haline gelecek olan bir Arap Müslüman nüfusunun oluşmasına yol açtı.

4.6. Hukukî

Kitleler halinde yaşayan Arap kabilelerinde anlaşmazlıkların çözümü ve gündelik işlerin yolunda gitmesi için bir takım hukukî müeyyideler oluşturulmak zorundaydı. Kabile içi ve kabileler arası şeklinde tasnif edilebilecek bu normlar⁸² sayesinde Araplar bir arada yaşama kültürünü sağlıklı bir şekilde işlettiler. Yazılı olmayan bu ahlâkî normlar, örf ve âdetlerle bezenerek kabile nizamının kuralları haline dönüştürüldü.⁸³ Araplar bu düzeni Filistin'e de taşıyarak hâkim kılmaya çalışmışlardır. Helenistik dönemde Grek nüfuzu daha ziyade şehirlerde etkili olmuş, eski Sâmi örf ve âdetlerine göre yaşamaya devam eden kır kesiminde kayda değer bir değişme olmamıştır.⁸⁴ Hristiyanlığın yayıldığı dönemde Roma hukuku etkin olsa da tabanda kabile kanunları uygulanmaya devam etti. İslâm

82 Hakan Temir, *Arap Yarımadası'nda Kabile Hayatı* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020), 257.

83 Ahmed Emin, *Fecrü'l-İslâm* (Beyrût: Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî, ts.), 225.

84 Karaman, "Filistin", 13/90.

dini geldiğinde bölgeye vali ve kadı ataması yapılarak dinî meseleler İslâm hukukuna göre tecelli ettirilse de örfi bazı meseleler yerel hukuka göre çözüldü. Bundan dolayı Osmanlı yetkilileri, aşiret reislerini genellikle yarı resmi yasal temsilciler olarak kabul eder ve onları vergilendirme, adaletin sağlanması ve kamu düzeninin gözetilmesinden sorumlu tutardı.

Günümüzde göçebe hayatın yaygın olduğu bölgelerde kabile örf ve âdetleri adaletin ana dinamikleridir. Hayat düzeninin daha nizamlı olduğu şehirlerde ise medeni hukuk esastır. Fakat kabilelerin ileri gelenleri genellikle, -örneğin mahkeme görevlileri ve vergi tahsildarları gibi- hükümet destekli pozisyonlarda yer alarak sistem üzerinde söz sahibi olmaya çalışırlar. Hukuk tarzlarının oldukça yeterli olduğunu düşünen kimi aşiret liderleri modern mahkemeleri kimi zaman hiçe sayarak kendi düzenlerinin ne kadar etkili olduğunu hatırlatmaktan geri durmazlar. Onlara göre “Aşiret yargısı” hızlı, büyük oranda İslâm şeriatına uygun, kapsayıcı, etkili ve kabul edilebilir niteliktedir.

Sonuç

Filistin, Arap kimliğiyle ön plana çıkan ve Sâmi Arap kabilelerine atıfla en az 1.500 yıl “Kenan Ülkesi” olarak bilinen bir Arap iskân bölgesidir. Araplar, bir dizi ardışık göçle İslâm’dan önce ve sonra Şam bölgesiyle ilişki içerisinde olmuştur. Aslında kabilelerin Arap Yarımadası’ndaki yaşam olanaklarının daraldığı ve daha müreffeh bir yaşam için yurt aradıkları zamanlarda uzak diyarlara ve komşuları bulunan Mısır, Şam ve Irak’a doğru göç ettikleri bilinen bir gerçektir. Yarımadanın sınırlarından uzak bölgelerde azınlıkta kaldıkları için koloniler kurarak hayatta kalmaya çalışırken yarımada sınırları bulunan yerleri müteselsil göçlerle besleyerek buraları Arap yurdu haline dönüştürmeyi başarmışlardır. Bugünkü Suriye, Filistin, Irak, Mısır ve Kuzey Afrika bu gerçeğin bir tezahürüdür ve buralar artık Arap yurdu olarak kabul edilirler.

Çeşitli sebeplerle bölgeye göç eden kabileleri ise aslında Arap toplumunun tüm sosyal birimlerini içeren renkli bir mozaikten başka bir şey değildir. Zira buraya Arap toplumunun özeti ve kökü sayılan soyu tükenen kabileler ile Ad-nânî ve Kahtânî kabileler yerleşmiştir. Hatta bu gruplar içerisinde güçlü olanlar kadar daha küçük çaptaki topluluklar da bulunmaktadır. Bu çok çeşitlilik Arap Yarımadası’nın kuş bakışı görünümünü yansıtır. Tarihin eski dönemlerinden itibaren Filistin’e göç eden bu kabileler, bir plan dahilinde olmasa da aralıklarla yaptıkları göçlerle büyük sosyal krizlere sebebiyet vermeden yerleşmişlerdir. Bir kaos, kargaşa ve kavgadan ziyade binlerce yıl edindikleri tecrübeleriyle birlikte

bölgeye gelmişlerdir. Öncülüğünü Güney Arapların yaptığı bu göçleri Kuzeyliler devam ettirerek birlikte yaşama kültürünü en az problemle izhar etmişlerdir.

Din, kültür, ticaret ve siyasetin kavşak noktası olarak çalkantılı bir tarihe sahip olan Filistin bölgesinin en kadim sahipleri olan Arapların bölgedeki varlığı önemlidir ve asırlar boyu sürecek olan ortak yaşam için gereklidir. Çünkü onlar siyasî, sosyal, ekonomik, askerî, dinî ve hukukî açılardan Filistin'e değer katarak bölgenin gelişmesini sağlamışlardır. Buna rağmen son zamanlarda yaşadıkları tecrit, dışlama, parayla devşirme ve baskı altına alma politikaları başta Araplar olmak üzere, bölgeye ve Orta Doğu'ya huzursuzluk katmaktan başka bir şey değildir. Tarihin bizlere net bir şekilde sunduğu şu mesaj unutulmamalıdır: Kabilelere düşman olanlar Arap nüfusunun çoğunlukta oldukları bölgeleri barış ve huzur içerisinde yönetemezler.

Kaynakça

Bergûsî, Ömer Salih - Tûtah, Halîl. *Târîhü Filistin*. Mısır: Mektebetü's-Sekafetü'd-Diniyye, ts.

Cevad Ali. *el-Mufasssal fî târihi'l'-Arab kable'l-İslâm*. Beyrût: Dâru's-Sâkî, 1422/2001.

Cübeylî, Ulyâ Yahyâ Ali el-. "Dırâsetü Târihiyyetü li Tevzî 'ü'l-Kabâilü'l-Arabiyyeti fî Filistin ve Devrûhâ fî'l-Asri'l-Emevî". *Mecelletü Külliyyetü'l-Lugati'l-Arabiyye bî'z-Zukâzîk* 36 (2016), 929-998.

Debbâğ, Mustafa Murat. *el-Kabâilü'l-Arabiyyetü ve Selâilühâ fî Bilâdinâ Filistin*. Beyrut: Müessetü'l-Arabiyyetü li'd-Dirasât ve'n-Neşr, 2. Basım, 1986.

Emin, Ahmed. *Fecrü'l-İslâm*. Beyrût: Dâru'l-Kitâbü'l-Arabî, ts.

Göl, Yavuz Selim. *Hiz. Ömer*. İstanbul: Bir Yayınları, 2021.

Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr. *et-Târîh*. thk. Ekrem Ziyâ el-Umerî. Beyrût: Dâru'l-Kalem, 2. Basım, 1397.

Hüseyn, Gazî. *Arûbetü'l-Kudüs*. Dımaşk: Hassu's-Suriye, 2002.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik. *es-Sîretu'n-Nebeviyye*. thk. Mustafa es-Saka vd. Beyrût: Şirketü Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bânî el-Halebî, 2. Basım, 1375/1955.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik. *Kitâbü't-Ticân fî mülûki Himyer*. San'a: Merkezü'd-Dirasât, 1347.

- İbn Hurdâzbih**, Ebü'l-Kâsım Ubeydullâh b. Abdillâh. *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik*. Beyrût: Dâru's-Sâdır, 1889.
- İbn Kuteybe**, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. *el-Me'ârif*. Kahire: Matabatü'l-Âmiriye, 1300.
- İbnü'l-Cevzî**, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*. Beyrût: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- İbnü'l-Fakîh**, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *Kitâbü'l-Büldân*. thk. Yusuf el-Hâdî. Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1996.
- İbnü'l-Kelbî**, Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr. *Cemheretü ensâbi'l-Arab*. thk. Hasan Nâcî. Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1986.
- İstahrî**, Ebü İshâk İbrâhîm b. Muhammed. *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik*. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme, ts.
- Karaman**, M Lutfullah. "Filistin". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Kehhâle**, Ömer Rızâ. *Mu'cemü kabâ'ili'l-'Arabi'l-kadîme ve'l-hadîse*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 7. Basım, 1414/1994.
- Khalidî**, Tarif. "Erken Orta Çağ'da Filistin'de Kabile İskânı ve Toprak Mülkiyeti," çev. Halil İbrahim Hançabay. *İSTEM XI/21* (2013), 185-194.
- Mes'ûdî**. *et-Tenbîh ve'l-işrâf*. thk. Abdullah İsmail es-Sâvâ. Kahire: Dâru's-Sâvâ, ts.
- Nüveyrî**, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî. *Nihâyetü'l-ereb fî fünûni'l-edeb*. Kahire: Dâru'l-Kütüb, ts.
- Taberî**, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. Mısır: Dârül-Me'ârif, 1387/1967.
- Temir**, Hakan. *Arap Yarımadası'nda Kabile Hayatı*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2020.
- Temir**, Hakan. *Nesep Atlası*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2021.
- Ya'kübî**, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'küb İshâk b. Ca'fer. *Kitâbü'l-Büldân*. Beyrût: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422.
- Yaşar**, Fatma Tunç vd. *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin*. 6. Baskı. İstanbul: İHH Yayınları, 2009.

Yılmaz, Ali. *Didaktik Bir Bakış Açıısıyla Hz. Muhammed*. Ankara: Pegem Akademi, 2019.